

Arnd Heling teologiją studijavo ir disertaciją apgynė Hamburge, dirbo Vyriausiuoju bažnyčios patarėju publicistikos ir principiniams klausimams. Šiaurės Elbės Valstybinėje bažnyčios administracinėje įstaigoje. 2003–2005 m. dirbo Aplinkos pasaugos ministerijoje Kylyje. Nuo 2005 m. vadovauja trijų žemių Evangelikų bažnyčių ir katalikų bažnyčios Hamburgo arkivyskupijos įkurtam „Ekumeniniam kūrinijos išsaugojimo ir išliekamumo fondui“, veikiančiam Meklenburbo-Priešakinės Pomeranijos, Hamburgo ir Šlėzvigo-Holštaino žemėse.

Vanduo ir miškas Baltijos regione

Gamtos ir kultūros kraštovaizdžiai dvidešimt pirmajame amžiuje

— ARND HELING

Kuršių Neriją iki šiol pažinojau tik iš pasakojimų ir iš lėktuvo. Kai kuriuos Baltijos jūros regiono kraštus, kai kurias salas ir vietas apkeliauvau, tačiau manajame Baltijos jūros regiono žemėlapyje likę dar daug baltų dėmių. Todėl šiandien džiaugiuosi galėdamas būti čia – ir dar tokioje reikšmingoje vietoje.

Ruošiantis šios dienos pranešimui man į rankas pateko albumas apie Kuršių Neriją – 1960 m. išleistas Martino Kakieso¹. Dėl pranešimo temos vartyti jį buvo itin įdomu. Kaip jis pateikia šį kraštovaizdį, kad netgi nepasiruošęs žiūrovas susidaro gyvą įspūdį?

Žinoma, rodomi kopų kerai, Didžioji kopa į pietus nuo Nidos ir daug kitų keliaujančių kopų. Rašoma kad, „sklendžiančiam sklandytuvu virš nerijos atsiveria neprilygstamo grožio vaizdai, tačiau ir ant žemės kraštovaizdis prikausto tarsi gaivalinė jėga. [...] Kai saulę užtraukia debesys, kai pučia vėjas, o kontūrai pranyksta kaip rūke, kopa leidžia pajusti savo galią.“ „Keliaujanti kopa yra nepasotinama, – parašyta po viena nuotrauka, kurioje matome pusiau užpusytus beržus ir uosius. – Vakaruose ji atidengia griovimo pėdsakus: pamatai, ant kurių kadaise stovėjo namai, palaidotų žmonių palikai medžių kelmai.“ Bet vis tiek sunku „rašant apie kuršių Neriją neimti vien ją šlovinti... Išgirdusiam amžinybės balsą šis darinys iš smėlio yra maloninga, dangaus dovana. Atrodo, kad tai pradžių

1 Martin Kakies (Hg.): Die kurische Nehrung in 144 Bildern, Leer 1960

pradžios kraštas, kaip iš amžinybės, nes Dievas rinko vandenį po dangumi tam tikrose vietose, kad būtų matyti sausuma.“

Biblinė metaforika, mitizuojanti kalba, kopos personifikavimas neretai nusineša su savimi fotografą, kuris šiaip jau būdamas tikslus kraštovaizdžio stebėtojas detaliam apibūdina tai, ką fiksuoja juodai baltose fotografijose. Tačiau jam reikia poetinės kalbos, kad apskritai galėtų išreikšti emocijų antplūdį. Kamuoliniai debesys jam „pasakų būtybės, pagimdžiusios vandenį ir orą“, o „keliaujanti kopa raitosi audroje [...] kaip pageltęs slibinas, ir iš milijonų porų alsuoja smėlis. [...] Būna dienų, kai Neringa iš dangaus, vandens ir miško sugeria į save visas spalvas ir visą švelnų saldumą, tada ji gyvena tarsi apkvaitusi. [...] Stebuklas, kad mūsų žemėje dar yra šis kraštas, šis begalinių platybių ir iškilaus grožio kraštas, šis amžinybės tylėjimo ir amžinybės balso kraštas, – visatos atvaizdas, mūsų gyvenimo simbolis. Jis sukrečia širdis, mes nuščiūvame ir nusizeminame, jis teikia paguodos ir jėgų. Mes ilgimės jo.“

Epochiniame religinės filosofijos veikale „Šventybė“ (1917) Rudolfas Otto vadina tai *mysterium tremendum et fascinans*. Ir kraštovaizdį akivaizdžiai galime patirti kaip dievišką būtybę, kuri savo didybe, didumu ir galia baugina ir draudžia, tačiau tuo pat metu su niekuo nepalyginamas jos grožis suteikia gilią laimę. Šventoji Žemė – norisi jai atsiduoti ir nusizeminti, bet tuo pat metu teigti savo gyvenimą prisitaikant prie kintančių gamtos sąlygų.

Tačiau tą albumą sudaro tikrai ne vien gamtos nuotraukos. Iš 144 fotografijų 65 proc. vaizduojami daiktai bei gamtai darbais antrinantis ar joje dirbantys žmonės, paverčiantys ją sava, prie savo kultūrinio kraštovaizdžio tinkančia ilgame, kelias kartas apimančiame procese nuo neolito laikų iki minėtųjų 1960-ųjų. Matome žvejes ir žvejus, sodininkus, tinklų mezgėjus, nendrių pjovėjus, uogautojus, vasarotojus ir vėl tinklų mezgėjus. Šio kraštovaizdžio esmę ir toliau perteikia kultūriniai artefaktai, vaizdingi žvejų ir valstiečių įnagai: švyturys, uosto vaizdai, bučiai, stiebų gairėlės, tinklai vėjyje, vežimai, sodeliai ir skurdūs laukų rėžiai, uostai ir kiemai, ir dar keli bažnyčios ir kapinių vaizdai bei kelių namų portretai, tarp jų ir to, kuriame dabar esame susirinkę.

Panašiai bus ir albumuose apie kitas vietas prie Baltijos: apie bukų miškus, smėlio paplūdimius ir stačias pakrantes pietuose ar šcherus šiaurėje, vienišas trobeles ant plikų uolėtų salų... Žmonės gyvena šiuose kraštovaizdžiuose juos formuodami, jų prekyba ir keliai palei jūrą ir per ją davė tarpusavio sąveiką, masinantį kultūrų mišinį ir išsidiferencijavimą.

Baltijos jūros regiono kraštovaizdžio, kultūrų, kalbų ir etninė įvairovė tokia neparastai didelė, kad negali jos suskirstyti į tipus. Daug kas joje pasaulyje unikalū¹. Kaip tik toji įvairovė suprantama kaip viską jungiantis elementas, kaip vienovė įvairovėje. Būtent dėl įvairovės ši teritorija ir traukia.

Kas laukia tos multijvairovės ateityje?

Šis klausimas man atrodo svarbiausias visais atžvilgiais, jei rūpi ilgalaikė Baltijos jūros regiono ir jo kraštovaizdžių raida. Norintis formuoti ateitį turi suprasti praeitį – tai taikoma ne tik politinei istorijai, bet ir erdvei, kurioje vyksta toji politinė istorija – kraštovaizdžio istorijai.

Prieš išsamiau leisdamiesi į kelis Baltijos jūros kraštovaizdžių ir jų istorinės raidos pavyzdžius, iš pradžių susimąstykime, kas apskritai yra kraštovaizdis ir kodėl jis mus domina, kokiuose kraštovaizdžiuose gyvename – ir kokiuose galbūt norėtume būti palaidoti.

KAS GI YRA TAS KRAŠTOVAIZDIS?

Filosofas ir sociologas Georgas Simmelis šį klausimą iškėlė dar 1913 m., keleri metai iki savo mirties, rašinyje „Kraštovaizdžių filosofija“². Pasak Simmelio, kraštovaizdis „dar nėra [...] ant žemės plotelio vienas šalia kito pasklidę visokie dalykai, kuriuos iškart gali pamatyti“. *Kraštovaizdžiu* tie dalykai tampa per *sielos aktą*, kuris iš jų padaro vienumą. Vienumą, iškylančią iš ją supančios gamtos visumos, kuri atsitiktiniame buvime šalia leidžia įžvelgti ypatingų, viena su kita derančių dalių ansamblį. Šis išdėstymas

¹ plg.. Hansjörg Küster: Die Ostsee. Eine Natur- und Kulturgeschichte, München 2002, S. 307

² Georg Simmel: Philosophie der Landschaft, in Die Guldenkammer. Eine bremische Monatsschrift, (1913, Heft 2), S. 635–644

nesilaiko kažkokio ypatingo priežastingumo, juo labiau – mokslinio. Kraštovaizdžio įvardijimą Simmelis kur kas labiau sieja su „nuotaikos“ sąvoka. Kraštovaizdžio nuotaika – tai sinestetinė kategorija: „Kraštovaizdžio nuotaika (persmelkia) visus atskirus jo elementus“, nors ir negali pasakyti, kas gi sudaro tą nuotaiką. Taigi, kraštovaizdžio nuotaikos negalima lokalizuoti, susieti jos su atskirais dalykais. Nuotaika nors ir pagrįsta kraštovaizdžio detalėmis, tačiau ypatinga vienove tas dalis vis dėlto padaro *dvasios būseną*.

„Kraštovaizdis gyvena tik dvasios vienijamųjų galių dėka, kaip [...] duotybės susipynimas su mūsų kūrybingumu.“

Nuotaika yra ypatinga kraštovaizdžio kūrybingo tapsmo išraiška, kaip sielos paveikslas. Panašiai kraštovaizdžio suvokimą formuluoja ir mūsų dienų filosofas Gernot Böhme – per pagrindinę *atmosferos* sąvoką: kraštovaizdžio atmosfera leidžia susieti supančią aplinką ir žmogaus savijautą. Atmosfera jungia vidų ir išorę, kūniškus ir dvasinius dalykus. Arba, Siegfriedo Lenzo žodžiais tariant: „Kraštovaizdis žmogui jau kadais pasiūlė jame pamatyti savo būties šifrą.“¹

Pastaraisiais metais daug kalbama apie gamtos potyrių reikšmę psichikai, visų pirma – raidos psichologijai, bet tuos potyrius nebūtina suprasti tik kaip neliestatą gamtą, kokios vidurio Europoje jau beveik nėra. Per šimtmečius augęs kraštovaizdis yra labai jau nutolęs nuo savo paties ištakų tiek prasme, tiek identitetu. Kažin ar bent viena biografija apsieina be tikslių kraštovaizdžių, kokie prisimenami iš vaikystės aprašymų. Taip derėtų suprasti ir nostalgiką be tėvynės likusio fotografo Martino Kakieso skausmą: „Kad ir kiek ieškotume tremtyje – nėra kraštovaizdžio, kurį būtų galima lyginti su Kuršių Nerija. Keliaujame palei Šiaurės jūrą, per Sylto kopas, tačiau toji tikrovė prieš mūsų akis blyškesnė už prisiminimų vaizdinį. Iš Gotlando salos žvelgiame į rytus, tačiau ir Baltijos jūra, ir tenykštis miškas tėra silpnas nerijos dvelksmas. Važiuojame į Prancūzijos pietryčius, kur Atlanto vandenyno pakrantėje yra

1 Siegfried Lenz: Von der Wirkung der Landschaft auf den Menschen, in: Ders.: Über den Schmerz, München 2000, S. 34

Pylos kopa – aukščiausia Europoje. Ten mūsų žvilgsnis veržiasi toli už jūros, per pušynus giliau į sausumą, bet tai atrodo, tarsi nedidelis nerijos gabalėlis, netyčia nukritęs iš dangaus.“

Tačiau jei kas būtų ištremtas iš Sylto ar pietų Prancūzijos, keliaudamas per Didžiąją Nidos kopą viską justų priešinga kryptimi. Kiekviena tėviškė – unikali. Jų tiek, kiek ir žmonių. Tačiau kas būtų, jei su technika įsikišus žmogui savas „kraštovaizdžio veidas“, kaip jį vadino dar Alexanderis von Humboldtas, būtų formuojamas vienodai? Nes žemės dirbimo formos biotechnologijos, dirbtinių trąšų, žemės technikos dėka didžiąja dalimi tapo nepriklausomos nuo dirvos struktūros, oro sąlygų, teritorijos reljefo. Ludwigas Klagesas, savitas praėjusio šimtmečio pradžios vokiečių gyvenimo filosofijos atstovas kaip ir daug jo bendraamžių piktinosi tuo, kaip industrializuotai civilizacija panaudoja gamtą vien žmogaus tikslams. „Kuo labiau žmogus primeta pasauliui savo vaizdą protu ir darbais, [...] tuo netikresnis šis tampa, tuo mažiau jame savos dvasios ir tuo mažiau jis – gamta. Tačiau, po to kai žmogus atėmė jo vaizdinių įvairovę, denatūravo ir atitolino nuo tikrovės, pasaulis ir pačiam žmogui nebėra namai, jis lieka tame dvasiškai nuskurdusiame pasaulyje lygiai tokia pat nuskurdinta siela.“¹

Praslinkus šimtui metų po šios niūrios pranašystės daugelyje žemės vietų kasdien vyksta negrįžtamas „išnykimas iš kraštovaizdžio“². Dingsta ne tik kraštovaizdžiai, bet ir biologinės rūšys, žmonių kultūros, kalbos, tradicijos, perduotos žinios. Šitaip tėvynės netenka milijonai žmonių.

Tėviškės sąvoka neatskiriama nuo kraštovaizdžio išpūdžių. O joje rasime apibūdinimus, į kuriuos telpa visas kraštovaizdžio išpūdis: atmosferą, nuotaiką – jį perprasti mėgino poetai ir dailininkai: „Rojaus kvapas saldžiai kartus, kaip eglių, aviečių ir žolynų, su charakteringu saulės sušildytų samanų aromatu...“ – 1942-siais rašė Klausas Mannas gyvenimo prisiminimuose. „Ar kur nors pasaulyje

1 Ludwig Klages, *Sämtliche Werke* 2, S. 1141, zitiert bei M. Hauskeller: *Natur als Bild, Naturphänomenologie bei Ludwig Klages*, in: Böhme/Schiemann 1997

2 plg.. Nadine Bargh (Hg.), *Verschwindende Landschaften*, Köln 2008

dar yra miškų, kurie prilygtų šiam. Aišku, kad ne, nes mūsų miškas yra vienintelis, pats tikrasis miškas, *par excellenc*, mitinis miško įsikūnijimas...“

Netgi ten randami grybai ir voverės jo prisiminimuose buvo unikalūs¹. Ir visiškai pelnytai. Klausas Mannas visus šiuos sielos vaizdinius buvo gavęs dovanų Bavarijos miške – o gal reikėtų sakyti gavo dovanų iš Bavarijos miško, kuris jam pasirodė, gal netgi *atsivėrė*?

Neretai tokių eilučių skaitytojas pasibaisėjęs supranta, kiek daugiau yra prarasta. Niveliuojančios globalizuoto ūkio galios bei komunikacijų ir transporto baisiai pagreitintas ir pagausintas mobilumas šiandien kelia grėsmę biologinei, kraštovaizdžių ir kultūrinei įvairovei. Apėmus šisui viską greitinti erdvė patenka po ratais tiesiogine žodžio prasme. Dirbtinėmis sankasomis, per dirbtinės raguvas lekia greitieji tolimieji traukiniai, driekiasi automagistralės, nes juk joks natūralus teritorijos reljefas neturi mažinti pastoviai didelio greičio. Visiems mums patinka neriboto mobilumo teikiamas laisvės pojūtis – tačiau ledynmečio morenų kraštovaizdžio veidas supjaustytas visiems laikams.

Tačiau pažvelkime į Baltijos regiono gamtos sąlygas, pirmiausia į jo atsiradimo istoriją, į geografinį padalijimą, gamtos įsisavinimą ir sukultūrinimą, į vandens ir miško reikšmę, žemės ir jūros naudojimą, į susiformavusią kultūrų įvairovę. Tai tebus keletas įspūdžių, bet gal pavyks pajusti Baltijos regiono visumos „nuotaiką“ ir „atmosferą“.

VANDUO IR MIŠKAS BALTIJOS JŪROS REGIONE

Baltija – jūra. atsišakojanti nuo Atlanto vandenyno. Užimdama maždaug 412 000 kvadratinių kilometrų plotą ji yra didžiausia uždara apygėlio vandens sanakaupa žemėje. Tai sekli jūra: vidutinis jos gylis – 52 metrai. Tačiau šis skaičius nieko nesako apie morfologines Baltijos jūros ypatybes, nes maksimalus gylis pasiekiamas tik ties 460 metrų (Landsorto įduba). Nuo šiaurės į pietus ji nusidriekia

1 Klaus Mann, Wendepunkte, 1989, S. 49, zitiert bei: Hans Hermann Wöbse, Landschaftsästhetik, Stuttgart 2002, S. 229

daugiau kaip 1 300 kilometrų, o plačiausioje vietoje nuo vakarų į rytus, įskaitant ir Suomijos įlanką, yra apie 1 000 kilometrų.

Visas Baltijos jūros baseinas apima 1 720 000 kvadratinį kilometrų. Ne tik tiesioginiai kaimynai neša čionai savo vandenį, bet ir Baltarusija, Ukraina, Čekijos respublika, Slovakijos Respublika ir Norvegija. Pusė iš 480 kubinių kilometrų įtekančio vandens yra septynių didžiausių intakų: Nevos, Vyslos (Vistula), Nemuno, Dauguvos, Oderio, Kemijoki ir Gotos (Göta), kur yra ir reikšmingiausi Baltijos jūros regiono kraštovaizdžiai¹.

Dėl lietaus ir upių vandens Baltijos jūra gėlėja – iš šiaurės į pietus druskingumas mažėja. Per baseino upes šiandien į Baltijos jūrą patenka daugiau ar mažiau išvalytos apie 200 milijonų žmonių nuotekos, o be to, teršalai ir biogeniniai nešmenys iš daugelio neapibrėžtų šaltinių, ypač iš žemės ūkio ir paskirų šaltinių. Jungtis su Šiaurės jūra per Daniją (abiem Beltais ir Zundo sąsiauriu), kaip žinoma, ankšta. Dar didesnė kliūtis patekti į Šiaurės jūrą yra povandeniniai slenksčiai². Dėl tokių aplinkybių Baltija yra negausiai rūšių turinti jautri apygėlio vandens jūra, į kurią patenka nedaug sūraus ir prisotinto deguonimi jūros vandens iš Atlanto vandenyno ar Šiaurės jūros. Kai pakyla temperatūra ir randasi daugiau maistmedžiagių, jūra ima žydėti, o dėl to yrantį grimztanti dumblių masė sunaudoja daug deguonies, dėl ko savo ruožtu dideliuose jūros dugno plotuose išmiršta organizmai. Naujas tų plotų apgyvendinimas vyksta labai jau lėtai arba išvis nevyksta.

Baltijos jūros istorija prasidėjo tirpstant didiesiems paskutiniojo ledynmečio ledynams prieš 13 000 metų – kelis tūkstantmečius trukęs procesas. Nebelikus ledyno žemė Botnijos įlankos centre pakilo. Mat spaudžiama ledo žemės pluta buvo įlinkusi iki tirštos magmos, kurią išstūmė į pietus. Šioji iki pat šių dienų juda atgal į šiaurę. Dėl to pietinėje Baltijos jūroje žemė dumba, o šiaurėje vis dar kyla, kai kuriose vietose tiesiog stulbinančiu greičiu – kelis metrus per

1 Hans-Rudolf Bork, Flusslandschaften im Ostseeraum, in: Arnd Heling (Hg.), Aufbruch zu einer neuen Wasserethik und Wasserpolitik in Europa!, Hamburg 2004, S. 80-89, S. 81

2 Darßer Schwelle: 18 Meter, Drodgen Schwelle: 7 Meter

šimtą metų¹. Maždaug prieš 2 000 metų ši dinamika sulėtėjo, nuo tada Baltijos jūros krantai daugmaž tokie, kokius žinome šiandien. Tačiau jūros šiaurėje vis dar iškyla plikos uolų salos, šcherai. Jos viena su kita jungiasi, tampa kalvomis, net kalnais. Išdžiūsta užutekiai, uostai tampa netinkami naudoti, o Skandinavijos šiaurėje tai vyksta taip greitai, kad žmogus per savo gyvenimą spėja tai pamatyti².

Pavyzdžiui, ankstesnis Gotlando salos sostinės Visbio uosto akvatorija sumažėjo iki tvenkinio miesto parke.

Šis kalnas Švedijoje prieš 8 000 metų iš vandens kyšojo tik 5 metrus; šiandien jis 300 metrų aukščio. Vos spėjusių iš vandens iškilti uolų paviršių apgyvena augalai, galiausiai jos apželia mišku.

Naujos salos atsiranda ir Suomijoje, kaip šie Turku šcherai, kur galima suskaičiuoti apie 20 000 granito uolų. Estijoje prieš 50 metų buvo apie 800 tokių salų; šiandien jų arti 1 500³.

Dėl to išdžiūsta uostai, užtat atsiranda derlinga dirbama žemė. Mat iš jūros iškilusi sausuma atsineša ir uolienas, smulkų nuo šcherų nuplautą smėlį ir molį. Vidurio Švedijoje ir pietvakarių Suomijoje didžioji dalis javų auga ten, kur kadaise tįso seklios Baltijos jūros vandenų atšakos. Paprastai valstiečių namai pastatyti buvusių salų, kurios šiandien yra akmenuotos kalvos, pakraščiuose, o dirbama žemė – buvusiam jūros dugne.

Ir šis javų laukas Suomijoje auga buvusiam jūros dugne, greta buvusios salos. Baltijos regionas – vienintelis pasaulyje, kur grūdinius galima auginti iki pat poliarinio rato.

Užtat pietų pakrantės suformuotos iš ledynų morenų šaunų, kurios veikiamos vandens ir vėjo įgavo charakteringus išplautus krantus, smėlėtas pakrantes, užutekių kraštovaizdžius. Grimztant sausumai kylančiam vandeniui susidarė palankios sąlygos nuplauti birias paskutinio ledynmečio laikų uolienas.

1 plg.. Hansjörg Küster: Die Ostsee. Eine Natur- und Kulturgeschichte, München 2002

2 Hansjörg Küster: Der Ostseeraum. Natur, Kultur, Identität, in: A. Heling (Hg.), 2004, S. 12

3 Christoph Neidhardt: Ostsee, das Meer in unserer Mitte, Hamburg 2003, S. 29

Prie geologiniu požiūriu senų kreidinių uolų, kaip čia, Miono saloje... arba Estijos šiaurės rytuose, o prie molėtų morenų formavosi skardžiai, kurie, veikiami vandens, vėjo ir temperatūrų kaitos, lietaus ir augalų bei gyvūnų įtakos, plaunami vis toliau. Ant pakrantės po skardžiu krinta didesni ir mažesni uolienuų luitai, smėlis ir molis.

Medžiaga, kurią vanduo nunešė nuo sausumos, pasitarnauja kraštovaizdžiui kitur. Molingų skardžių papėdėje ir ne tokiuose staciuose smėlėtesniuose pakrantės ruožuose susiformavo paplūdimiai, o iš jų lygiagretūs smėlėti kyšuliai ir nerijos, prie jų – pakrančių ežerai ir įlankos, dėl kurių pietiniame Baltijos jūros dalyje daug kur turime būdingą lygią pakrantę arba nendrėmis apaugę užutekių kraštovaizdžiai, kur jūros vanduo kartais patenka į seklius duburius ir daubas už išorinės kranto linijos.

Tačiau didžiausios smėlio sankaupos susidarė čia, Kuršių Nerijoje, kur kopos iškyla iki 70 metrų aukščio. Čia irgi viskas prasidėjo nuo to, kad smėlis susilaikė už atskirų akmenų ir geldelių kiaukutų, jį sutvirtino žolės savo ruožtu sulaikiusios smėlį, ir taip palaipsniui išaugo kopos. Vyraujanti vakarų vėjo kryptis didumą sulaikyto smėlio varė į pietines ir pietryčių Baltijos sritis: ten, kur didelės upės savo ruožtu irgi išplaudavo smėlį ir dumblą.

Pirmaisiais poledynmečio tūkstantmečiais ištisai miškais apaugusiose Baltijos regiono vietovėse apsigyveno medžiotojai ir augalų rinkėjai. Pietuose vyravo ir iki šiol tebevyrauja lapuočių miškai. Bukai ir ąžuolynai dominuoja Danijoje, pietų Švedijoje, ir Vokietijos bei Lenkijos pakrančių kraštovaizdžiuose. Ši bukų giria Lenkijos šiaurės rytuose yra pati ryčiausia visoje Europoje.

Toliau į šiaurės rytus driekiasi daugiausia beržynai. Dažniausias lapuotis Estijos miškuose – beržas. Jis gausiai apdainuotas dainose ir folklore, paskelbtas nacionaliniu simboliu.

Užtat šiaurės ir šiaurės rytų kraštovaizdyje iki šiandien vyrauja dideli eglynai. Tiesiog bekrasčiai Švedijos ir Suomijos spygliuočių miškai neleidžia pastebėti fakto, kad šiose šalyse tėra tik 5 procentai senųjų miškų. Visa kita – įsisavinti miškininkystės plotai. Apie ekologinį suomių miškininkystės tvarumą ginčijamasi: tačiau tikras

dalykas tas, kad „žaliojo Suomijos aukso“ vis daugėja. Nors Suomija jau ir taip – miškingiausia Europos šalis.

Pušys, eglės ir beržai labiausiai paplitę medžiai, apie 80 proc. miškų vyrauja spygliuočiai. Vanduo ir miškas Baltijos regione – tai ypač būdinga Suomijai, kur be miškų yra ir daugiau kaip 180 000 oficialiai registruotų ežerų. Vanduo, miškas formuoja suomių nacionalinį identitetą. 300 000 gyventojų yra medžiotojai. Šcherų, pelkių ir ežerų šalyje su gausybe žuvų, medžiojamų paukščių ir žinduolių daugumai žmonių šimtmečių šimtmečius nereikėjo dirbti žemės.

Dėl išplitusių pelkių tai ir sunkiau. Mat sausuma Suomijoje pakilo mažiau, nei, pavyzdžiui, Švedijoje, vanduo nuteka lėčiau, o daug kur kaupiasi. Švedijos ir Suomijos šiaurėje pelkės kai kuriuose regionuose užima daugiau, nei 50 proc. ploto. Čia yra ir mažiausiai paliesti Europos, išskyrus Rusiją, pelkių kraštovaizdžiai, o aplink Baltijos jūrą ir piečiau plytintys pelkių plotai nusausti, apsodinti miškais ir iš dalies nudurpinti, nors Skandinavijos šalyse ir Estijoje ne taip smarkiai, nei toliau į pietvakarius.

Žemė pradėta dirbti nuo pietų pakraščio neolito laikotarpiu, šiek tiek daugiau, nei prieš 5 000 metų. Pietiniai morenų kraštovaizdžiai – derlingi Baltijos regiono aruodai. Čia dirbant žemę išsiplėtoję žemės ūkio tipai pasaulyje yra unikalūs.

Trijų spalvų akordas iš žalio miško, mėlynos jūros ir geltono javų lauko: tik prie Baltijos jūros tai galima aprėpti vienu žvilgsniu, kadangi oro druskingumas čia toks nedidelis, kad lapuočiai medžiai ir javai gali augti iki pat jūros skardžio pakraščio¹.

Pietų dirvos visų pirma dėl purumo geriau tiko plūgui, negu šiaurėje. Krašto pavertimas dirbama žeme turėjo ir tebeturi gilių ekologinių pasekmių kraštovaizdžio ūkiui². Išskirtus miškus, iš pradžių prie šlaitų, nusaustinus pelkes ir šlapias vietas neišvengiamai prasiėjo dirvos erozija. Į Baltijos jūrą pateko daugiau maistmedžiagių ir

1 Hansjörg Küster: Geschichte der Landwirtschaft und die Entwicklung der Agrarlandschaft im Ostseeraum, in: A. Heling (Hg.): Brot und Fisch. Leben für die Ostsee, Hamburg, voraussichtl. Erscheinungsdatum September 2008

2 Oalgg. zum Folgenden Hans-Rudolf Bork, a.a. O, S. 80–89

kietųjų nešmenų. Upės ištiesintos, įrėmintos sankasomis, buvusios slėnių lankos apgyvendintos, tačiau upių žiočių sritys dažniau patvindavo, dėl to gyventojams teko keltis kitur.

Gausus nuimtas javų derlius pietuose buvo pilamas į aruodus, kaip kad čia Volgasto sandėlyje, kuris dabar yra, deja, jau sudegęs. Panašius statinius rastume visuose didesniuose uostuose, kurių gerovę pirmiausia kūrė grūdų eksportas. Tai ypač pasakytina apie Gdanską.

Dideli dvarai prie pietinės Baltijos jūros iki šių dienų primena, kad gerovės čia pasiekta auginant grūdus. Pomeranija, Lenkija, Ukraina ir Rytų Prūsija ne vieną šimtmetį Europą ir šiaurinę Baltijos teritoriją aprūpino kviečiais.

Šiauresni regionai pardavinėjo medieną ir degutą, kailius ir rūdas – kad būtų už ką pirkti kviečius iš pietų. Degutą gamino iš spygliuočių medienos.

Vyraujantys miškų medžiai savaime suprantama lėmė ir tai, kurie buvo būstai. Ten, kur vyrauja išlakūs spygliuočiai, pavyzdžiui – Skandinavijoje, buvo ir tebėra statomi mediniai namai ir trobelės, kaip kad čia, Švedijoje.

Medinės trobos iš spygliuočių medienos – būdingos Švedijai. Raudoni dažai konservuoja medieną, tačiau anksčiau jais dar ir mėgdžioti vertingesniais laikyti plytiniai statiniai, kuriuos statė labiau pasiturinčiuose pietuose. Tik iš spygliuočių medienos galima tverti Švedijai būdingas tvoras. Lapuočiai ne visad auga visiškai tiesūs, todėl iš jų nepastatysi rąstinių namų, o tik fachverkinius, tokius kaip Bornholme.

Viduramžiais greta grūdų mitybos pagrindą sudarė rūkytos silkės. Išrūkytos jos ilgiau tiko vartoti. Duona ir žuvis, prekyba grūdais ir silkėmis ilgą laiką vyravo hanzoje, tai jų dėka ji tapo tuo, kuo tapo. Ši tradicinė žuvų perdirbimo ir konservavimo forma ne vieną šimtmetį maitino daugybę žmonių, taip pat ir tolimesniuose nuo pajūrio Europos regionuose. Druską žuvų sūdymui teko importuoti – druskos keliais iš Liuneburgo ir Liubeko.

Žvejų gyvenvietės iš mažų trobelių kūrėsi čia pat palei krantą. Pastatomi tinklai ir bučiai kai kur naudoti ne vieną šimtmetį. Tradicinė

žvejyba Baltijos regione sugebėjo ir turėjo prisitaikyti prie būtent Baltijos jūroje esančių ekologiškai sąlygotų žuvų kiekio svyravimų. Pramoninė žvejyba atviroje jūroje dėl ekonominių priežasčių aprūpinant laivyną nebuvo įmanoma.

Iš principo, Baltijos jūroje tokia ir nereikalinga. Ji ne tik veda į ekologinę katastrofą – kai kurių karšių atsargos jau išnaikintos, tokia žvejyba smarkiai keičia ir Baltijos regiono jūrinius kultūrinius kraštovaizdžius. Šiandien ne tik vis labiau nyksta ūkiai, bet ir uostai, o ką jau kalbėti apie daugybę mažų žuvies perdirbimo įmonių. Žuvų atsargų ir kultūrinio paveldo Baltijos regione apsaugos labui europinė jūros ir žvejybos politika turėtų leisti tik pakrančių žvejybą pagal ekologinius kriterijus.

Palyginę žemės naudojimo Baltijos jūros šalyse pobūdį galime konstatuoti, kad Vokietijoje, Danijoje ir Lenkijoje 60-70 proc. ploto naudojama žemės ūkio tikslams. Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje ši dalis sudaro tik 30-50 proc., o Švedija, Suomija ir Rusija naudoja tik apie 10 proc. tokių plotų.

Ir atvirkščiai: nuo 66 iki 90 proc. Suomijos, Rusijos, Švedijos, Estijos užimamos teritorijos yra miškai, pelkės, vandens telkiniai. Ši dalis Lenkijoje, Latvijoje ir Lietuvoje sudaro apie 30-50 proc., o Danijoje, Vokietijoje nukrinta iki 20-25 proc.

Dėl geografiškai sąlygotų vandens ir miško, žemės ir jūros naudojimo skirtumų Baltijos jūros pakrantėse atsirado ir skirtingi kultūros bei kraštovaizdžių identitetai. Gamta Baltijos regione ir toliau dinamiškai plėtojis: toliau keisis jūros kranto linija, vandens atsargos, vegetacija, o su ja – flora ir fauna. Tačiau labiausiai pokyčių dinamiką šiandien lemia žmogaus veiksmai.

KAS KELIA GRĖSMĘ ĮVAIROVEI?

Įvairius Baltijos regiono kraštovaizdžio ir kultūrų pavidalus mes pripažinome vertybe. Įvairovė yra šios jaunos jūros dinamiškos gamtos istorijos raidos ir jos pakrančių apgyvendinimo istorijos išraiška. Dinamika sąlygoja kaitą, o kaita sąlygoja įvairovę. Tačiau ten, kur kaita pagreitėja iki kraštutinumo, ji sukelia priešingą rezultatą. Tuomet sudėtingos, o ypač – gausios rūšių, ekosistemos negali

pakankamai prisitaikyti ir išnyksta. Evoliuciniai raidos procesai ir organizmų tarpusavio sąveika „išaugusiose“ gyvenimo bendrijose staigiai nutraukiami, nukenčia formų įvairovė bei susiformavusių kultūrinių kraštovaizdžių istorinis autentiškumas.

Tokius pagreitėjimus šiuo metu visame pasaulyje ir Baltijos regione patiriame trimis lygiais.

Jau minėjau globalizavimo reiškinių, rinkų liberalizavimą visame pasaulyje, kuris beveik visuose dideliuose uostuose atneša didžiulius prekių apyvartos augimo tempus ir vis didėjančią Baltijos regiono prekybos srautų ir prekių integraciją į pasaulinį ūkį. Per didelės žuvų išgaudymas, pertręšimas agrariniame sektoriuje, per tankus plotų užstatymas, tekančių vandenų užteršimas (maistmedžiagių srautai Vysla ir Nemunu ateina iš šalių, kur nėra efektyvių valymo įrenginių), yra tiesioginė tokios pagreitėjusios apykaitos pasekmė – ir pas mus, ir visame pasaulyje.

Plėsti žemės ūkį šiaurėje ir Skandinavijos kalnuose tokioje situacijoje nebeapsimoka, žemė ima dirvonuoti, jau šiandien daugelyje vietų nebegalima išlaikyti tinkamos infrastruktūros; labai intensyvus žemės ūkis plėtosis tankiai gyvenamose srityse bei pakrantės gyvenvietėse; pavyzdžiui, Lenkijoje, tradiciškai mažus ir siaurai nespecializuotus šeimoms priklausančius ūkius pakeis įprastai tvarkomas intensyvus žemės ūkis palankiose vietose, nebeliks daugybės nedidelių ūmonių, su toli siekiančiomis pasekmėmis kraštovaizdžiui¹.

Antra: greitėja ir energijos stygius, o tai reiškia didesnę būtinybę išnaudoti turimas žaliavas, taigi ir plotą. Miškininkystės intensyvinimas ir visų dirvonų panaudojimas auginti biokurui tinkančias kultūras ir bet kokiai „biomasės“ formai jau prasidėjo. Kanada, Rusija, Baltijos respublikos, Suomija, Lenkija yra rimti medžio briketų eksportuotojai, o didelio ploto neturinti Švedija yra didžiausias pasaulyje briketų vartotojas su 1,6 milijonų tonų per metus, iš kurių 1,4 milijono pagaminama šalies viduje, dalis sudeginama jėgainėse. Briketai iš Lenkijos, Baltijos šalių ir Meklenburgo-Priešakinės

1 Jaksch, T. / Bork, H.-R. / Dalchow, C. / Dräger, D.: Landnutzung in Mittel- und Osteuropa, München-berg 1996

Pomeranijos geležinkelio vagonais gabenami tiesiai į konteinerių laivus Vismare, o iš ten plukdomi į Švediją. Ši šaka per pastaruosius metus išaugo 50-100 procentų¹.

Didelių džunglių plotų išskirtimas Brazilijoje, kad būtų galima užsėti greitai augančia biomase, ir žemės ūkio naudmenų plotų pavertimas energetinių išteklių šaltiniu jau sukėlė rimtas ekologines, šiltnamio efektą keliančias bei sunkumus aprūpinant pasaulio gyventojų aprūpinimo maistu pasekmes.

Trečia: mūsų, žmonių, sukelta klimato kaita vyksta tokiu greičiu, kurios žemės istorijoje negalima palyginti su niekuo. Pasekmės jau juntamos, panašu, kad jos per dvejų-trijų kartų gyvenimą didės.

Rimti modeliai² prognozuoja Baltijos regionui daugiau smarkių liėtų ir daugiau sausros periodų, tai bus nauji išsūkliai vandens resursų valdymui. Gruntinio vandens kiekių pasikeitimai, pasikeitę vegetacijos periodai ir nauji kenkėjai atneš pokyčius naudojant žemės ūkio ir miškininkystės plotus. Visuotinis atšilimas ir taip jau jautrioje jūrinėje ekosistemoje sudarys palankesnes sąlygas augti dumbliams, padidins eutrofiją. Galų gale pasikeis natūralių rūšių paplitimo sritys, miškų juosta pasislinks į šiaurę, išdžius pelkės, užtat atitirps iš amžino išalo šiaurės tundroje, savo ruožtu su specifinėmis pasekmėmis rūšių struktūrai ir klimatui. Gyvūnų rūšys išnyks, apsigyvens kitos, o Nilsas Holgersonas gal jau negalės leisti į savo stebuklingąją kelionę, nes paukščiai nebeskris į pietus, o taps žiemojančiais paukščiais.

Turbūt kiekvienam pažįstamas subjektyvus laiko pojūtis – sustingimas lekiant. Blokados jausmas, kai jau „nebesuspėji“. Vis greitejančiuose procesuose sunku sudaryti prognozes ar formuluoti tikslius veiksmų planus. Tai pasakytina ir apie ateities kraštovaizdžius³.

1 šaltinis: Rolf Hug: Internationalisierung des Marktes für Holzpellets in schwierigem Umfeld, 27.09.2007 in: www.solarserver.de (1. Juli 2008)

2 plg. Pressemitteilung des Landesamtes für Natur und Umwelt des Landes Schleswig-Holstein vom 1. Juli 2008, „UN-Experte will Holsteinische Schweiz bei Klimawandelaktivitäten unterstützen“

3 Skeptiškas Heinrich Becker šūksnis: Future Landscapes, S. 90 f

Kraštovaizdžiai be abejonės yra visuomenės turtas¹. Tačiau tuo svarbiau ugdyti gražaus kraštovaizdžio vertės supratimą ir formuoti etines normas naudojant plotą.

KOKIAME KRAŠTOVAIZDYJE GYVENSIME?

Eilė politinių pareiškimų ir susitarimų leidžia tikėtis, kad būtinybė rūpestingai elgtis su turimais gamtos ir kultūros kraštovaizdžiais iš esmės suvokta.

UNESCO dar 1972 m. priėmė „Tarptautinę pasaulio gamtos ir kultūros paveldo apsaugos sutartį“, kurią jau pasirašė 180 pasaulio valstybių. Tarp saugomo turto įrašyti ir kultūriniai kraštovaizdžiai – kaip iškilūs visokeriopos žmogaus ir gamtos savitarpio sąveikos pavyzdžiai.

Prieš dešimt metų Baltijos tarybos 7-sis ministrų pasitarimas Švedijos mieste Nyborge „Darbotvarkę 21 Baltijos jūros regionui – Baltic 21“². 60-tyje puslapių suformuluota „Išliekančio Baltijos jūros regiono vizija 2030 metais“. Šis dokumentas galioja iki šiandien, jo įgyvendinimas įvertinamas ir patikslinamas kas penkeri metai. Ypač svarbus vaidmuo saugant rūšis ir kraštovaizdžius skiriamas agrariniam sektoriui. Išreiškus viltį, kad vis plačiau bus laikomasi biologinio žemės ūkio principų ir bus įveiktos eutrofijos problemos teigiama: „Rūpinamasi biologine ir fizine kraštovaizdžio, kultūrinių vertybių ir istorinio paveldo įvairove“. Veiksmų žemės ūkiui programoje akcentuojama „didesnis dėmesys aplinkos paveldui, biologinės įvairovės, kraštovaizdžio paveldui, kultūriniam paveldui ir socialiniams bei ekonominiams klausimams“.

Baltijos šalių ministrai, atsakingi už teritorijų planavimą, 2001 m. „Vismaro pareiškimė“³ irgi konstatavo: „Kaimiškose teritorijose

1 Michael Succow, in: Future landscapes, S. 81

2 Eine Agenda 21 für den Ostseeraum – Baltic 21, verabschiedet auf der 7. Ministerkonferenz des Ostseerats, Nyborg, 22.-23. Juni 1998, aus der Reihe Baltic 21, Nr. 1/98, Stockholm 1998

3 Leitbild und Strategien rund um die Ostsee 2010. Fünfte Konferenz der Raumordnungsminister, Erklärung von Wismar, September 2001, S. 15

yra vertingų kultūrinių kraštovaizdžių, neretai pramaišiu su reikšmingais gamtos plotais. Jie svarbūs išlaikant kultūrinį identitetą ir teritorijos patrauklumą. Čia kyla stiprus noras išsaugoti kultūrinį paveldą...“

Galiausiai visos Europos lygmenyje reikia paminėti Europos kraštovaizdžio konvenciją, kurią 2000 m. spalio mėnesį Florencijoje pasirašė 18 Europos valstybių. Europos rytuose į ją atsižvelgiama daug rimčiau nei, pavyzdžiui, Vokietijoje, ją ratifikavo bei į nacionalinę teisę perkėlė ir Baltijos valstybės¹. Šis žingsnis Vokietijos dar laukia. Konvencija apima visas kraštovaizdžių formas: ji labiausiai akcentuoja procesų, turinčių informuoti, lavinti ir įgalinti Europos žmones viešai prisidėti formuojant kraštovaizdžius, plėtrą.

Iš tiesų, kraštovaizdis, jei jis ekonominių interesų šešėlyje apskritai ką nors domino, pernelyg ilgai buvo paliktas tik gamtos mokslininkams, inžinieriams ir administracijos pareigūnams, nors humanitariniai mokslai ir menai nuolat aiškiai rodė sąsajas su kraštovaizdžiu ir ne vieną šimtmetį teikė pavyzdžius, kokia svarbi žmogui yra jį supanti erdvė².

Preambulėje konvencija pabrėžia didelę reikšmę, kuri tenka kraštovaizdžiams formuojantis vietinėms kultūroms, žmogaus gerovei ir europietiškam identitetui. Šioje vietoje Kraštovaizdžių konvencija antrina politinei EU „Paramai regionams“³. Juk Europa save vis labiau apibrėžia kaip regionų Europą; regionai orientuojasi į kraštovaizdžius, o kraštovaizdžiai orientuojasi į esamas gamtos sąlygas, kurioms negalioja nei nacionalinės sienos, nei kalbos barjerai.

Visuomeninis regioninės įvairovės, pirmapradiškumo, išskirtinių bruožų poreikis auga su globaliu rinkų liberalizavimu, prekių suvienodinimu ir žiniasklaidos skleidžiamų kultūrinės pasiūlos niveliavimusi. Tokioje situacijoje svarbu kartu su gyventojais kurti prasmingą ir identitetą grindžiančią kraštovaizdžio estetiką, kuri

1 Christoph Schwahn: Die europäische Landschaftskonvention – ohne Deutschland.

2 ten pat., S. 6 f; plg.. Siegfried Lenz: Von der Wirkung der Landschaft auf den Menschen, in: Ders.: Über den Schmerz, München 2000, S. 31-54

3 Future Landscape, S. 2-12

pakeltų ir iššūkius, keliamus išlaisvintos globaliosios ekonomikos ir vis labiau – klimato kaitos.

Tačiau ar turint omenyje rimtas problemas, kurios kyla mažėjant energetiniams ištekliams, stengtis dėl smulkaus, agrarinio kultūrinio kraštovaizdžio likučių vien todėl, kad jis atrodo gražus, nėra tik prabangos žaidimas? Jokių būdu, nes daugiasluoksnei permainų dinamikai žengiant į priekį reikia kuo daugiau vietų, kuriose būtų įsitvirtinę, suleidę šaknis kuo daugiau žmonių. Reikia emocinio ryšio su vieta, kurioje gyveni, kad prisiimtum atsakomybę už tą vietą, už regioną. Šia prasme esama egzistencinio, beveik religinio savo vietos, tėviškės poreikio¹. Fotografo, kurį citavau pradžioje, skausmą kiekvienas, nepriklausomai nuo tautybės ir istorijos, supranta kaip žmogiškumo apraišką.

Mūsų vakarietiškąją kultūrą suformavo laiko viršenybė prieš erdvę. Čia nesąmoningai prisidėjo ir krikščioniškoji teologija, nesusiejusi Dievo su tam tikromis vietomis, šventais kalnais, medžiais ar šaltiniais. Laukdama Jėzaus atėjimo ji ilgėjosi *naujos* Dievo kūrinijos žemėje. O čia, žemėje nerado „išliekančio miesto“². Dievo buvimas visame kame tikėjimą daro utopiniu. Jei Dievas yra *visur*, nebereikia *ypatingos* šventos vietos, jei tai, kas svarbiausia, vyks anapusiniame pasaulyje, šiapusinį linkstama nuvertinti. O kai gyvenimui pasaulėjant žmogus pats ima valdyti padėtį, užima Dievo vietą, tuomet jam trūksta ne tik ryšio su metafiziniu pirmuoju pradū, bet ir labai konkretaus ryšio su žeme, ant kurios stovi. Pasekmė – pagreitėja visi visuomeniniai procesai, bet ne į amžinybės šviesą, o veikiau, kaip Franzo Kafkos parabolėje, tarsi traukiniui skriejant per tunelį, kuris niekad nesibaigs.

Tačiau reakcijos į greitą gyvenimo tempą ir padidėjusį mūsų laikų mobilumą pastebimos visur, jos turėtų ir privers atsipeikėti. Pavyzdžiui, renesansą išgyvena žygiais pėsčiomis, piligriminės kelionės,

1 Sigurd Bergmann: Im Geiste (v)ermessen wir den Raum. Streifzüge durch die Ästh/Ethik der Landschaft, unveröffentl. Ms., erscheint im Sept. 2008 in: A. Heling (Hg.), Brot und Fisch. Leben für die Ostsee

2 Laiškas hebrajams 13, 14

bandoma taisyti padėtį tarptautiniu lėtojo maisto judėjimu, susilaukiančiu vis daugiau šalininkų, didėja regioninių žemės ūkio produktų pardavimas. Juslinė patirtis, jausmas, skonis, kitais žodžiais tariant – gamtinė ir kūniška patirtis, turėtų padėti sulėtinti laiką. Išties neilgai trukus knygynuose pamatysime patarimų knygų, pavadintų „Greitaeigis piligrimas“ ar „Efektyvus žygeivis“.

Čia būtų prasminga pasiremti ir benediktinų *stabilitas loci*. Ordino įkūrėjui šventajam Benediktui įtartini atrodė to meto besibastantys keliaujantys vienuoliai. Jis parašė ordino taisykles, kad įtvirtintų stabilius ir ilgalaikius tarpasmeninius santykius vietoje, kurioje jų laikomasi. Kaip mes šiuolaikiniam žmogui suteikiame tokį *stabilitas loci*? Tik per tai, kad vieta, kurioje gyvena, jiems bus patraukli, vertinga, įdomi, nemonotoniška, erdvė santykiams, verta meilės, trumpiau – žmogiška. Krikščioniškosios konfesijos, kurių įvairovei čia, Baltijos regione, neprilygs niekas pasaulyje, turėtų apgalvoti, kokiomis jėgomis galėtų padėti žmonėms dvasiškai „užsikariauti kraštą“. Protestantiškoji atsakomybės etika, krikščioniškoji prigimtinė teisė ir ortodoksų gamtos sudievinimo supratimas irgi formavo Baltijos regiono žmonių mentalitetą; visų šių impulsų reikia, kad ateities kraštovaizdžių formavimas, fizinės mūsų gyvenimo erdvės nevirstų technokratinium procesu iš trumpalaikių ekonominių sumetimų.

Kol kas Baltijos jūros regione dar slypi daug tokios įvairovės. Kraštovaizdžio grožis – didelė vertybė, tampanti vis negausesnė. Teks mobilizuojant ir įtraukiant žmones vietoje pažadinti iniciatyvas, kurioms – nuo kaimo liepos išsaugojimo iki regiono aprūpinimo energija – rūpės daugybė ilgalaikės plėtros apsektų.

Visuomet, hektaras po hektaro, svarbiausia bus rasti konkrečius sprendimus konkretiems iššūkiams. Pravartu būtų į bet kokį ploto išplanavimą, taip pat ir į gamtosauginį planavimą, įtraukti estetiškus ir emocinius aspektus.

„Čia aš žmogus, čia mano vieta“, – tokią išvadą savo velykinio pasivaikščiojimo pabaigoje bundančios gamtos įspūdžio gyvoje kaimiškoje aplinkoje paveiktas padarė daktaras Faustas. Ta vieta jį akivaizdžiai kvietė pabūti ilgiau, *pasilikti*. Šiuolaikinis

kraštovaizdžio ir gamtosaugos planavimas neturėtų užsibrėžti mažiau. Ar tai pasieksime – politinių siekų ir naujos estetinės orientacijos klausimas. Todėl nors ir kalbėjus apie tiek daug grėsmių, norėčiau užbaigti pozityvia viso Baltijos regiono kraštovaizdžių vizija. Už ją esu dėkingas geografui iš Hamburgo Helmutui Schreieriui, kuris suformulavo ją prieš trejus metus Raceburge. Tai „Baltijos bioregiono“ aprašymas 2005 m. dėl kurio įgyvendinimo tikrai vertėtų stengtis.

Skrendant iš Hamburgo į Sankt Peterburgą krašto turtai matyti kaip neišsemiamą motyvų įvairovę. Dažnai pasirodo vienas šalia kitos besidriekiantys siauri javų, kaupiamųjų kultūrų, kanapių, linų, daržovių, kopūstų laukai, vaisių plantacijos, ganyklos ir pievos, medžiais apaugę ruožai – tokia žemės naudojimo forma, kuri, pasirodo, turi itin daug privalumų. Tarp jų užliejamose lankose – sodrios ganyklos melžiamoms karvėms, o nuošalesniuose ne tokiuose derlinguose lopinėliuose ganosi juodi šiukščiaplaukiai jaučiai, gyvenantys lauke ištisus metus. Dar viena ypatybė – rūpestingumas, su kuriuo nedideli miškų plotai ruoželiais, kurios iš oro atrodo kaip alėjos, sujungti su plačiomis šiaurės rytų giromis – tarsi tinklas.

Ten, kur žemė dirbama, dirva intensyviai panaudojama taip, kad energijos balansas yra teigiamas. Tai reiškia, kad to kas įdedama – trąšų ir darbo forma – apimtis išreikšta kilokalorijomis yra gerokai mažesnė už tai, kas gaunama – užaugintus produktus. Tačiau žmonių, tiesiogiai ir netiesiogiai dirbančių žemės ūkio srityje, skaičius irgi didesnis, nei prieš šimtą metų. Darbus laukuose tai liečia tik nežymiai, o kur kas labiau – ekstensyvią su žemės ūkiu susijusią tiriamąją veiklą: siekiant sumažinti trąšų kiekį kuriamos šaknų sistemos su azotą išskiriančiomis bakterijomis ir bakterijas auginančiais grybais, siekiant naudoti mažiau pesticidų ir fungicidų – kuriami atsparumą vabzdžiams ir grybeliams didinantys skiepai, norint padidinti derlių ir gaminių įvairovę nuolat kuriamos naujos formos – ne tik įprastu būdu išvedant savybes ir kryžminant rūšis, bet ir tikslingai manipuliuojant genų fondą, tačiau nesiveržiant kuo daugiau gauti už patentus, kas dar būdinga genų tyrimams už Baltijos regiono ribų.

1995 m. buvo pateiktas *Code of Conduct Responsible Fisheries* – atsakingos žvejybos kodeksas – raginimas esant beviltiškai žvejybos padėčiai, kuri anuo metu grėsė baigtis viso atskirų žuvų rūšių fondo išnaikinimu. Jei šiandien pasaulio gyventojų aprūpinimas iš žuvies gaunamais baltymais atrodo daugmaž garantuotas, už tai reikia būti dėkingiems ir mokslo tyrimo laboratorijoms prie Baltijos jūros, kurios planingi bandymai su akvakultūromis ir rūpestinga ilgalaike turimų žuvų atsargų vadyba padėjo pasiekti dabartinę žvejybos padėtį.

Žemės ūkis ir žvejyba yra du didžiausi toli siekiančios ekonominės regiono autarkijos ramsčiai, tačiau tai ne vieninteliai šaltiniai. Regionas gamina komunikacijos priemones pagal naujausią technologijų raidos žodį, ir tai, kas čia pasauliniu mastu vadinama „state of the art“, didžiąja dalimi lemia savose laboratorijose atliekami moksliniai darbai. Visame krašte rasi išsibarsčiusius atvirus miestus, kaimus, vienkiemius su nendrių stogais. Greta esama daug architektūrinių eksperimentų, optimalių gyvenamosios erdvės formų intensyviai tebeieškoma: greta tradicinių statybos medžiagų – medienos, molio, nendrių, plytų ir klinkerio – statomi stikliniai frontonai, stikliniai stogai, piramidės ir katedros.

Krašto vaizdas – tai politinių sprendimų procesų, vykusių ne be pavojų ir grėsmingų krizių, rezultatas, tačiau galų gale buvo sudarytas autonominis darinys, kurį turime šiandien. Konfederacija, jungianti į politinį vienetą atskiras nacionalines Baltijos jūros regiono valstybes, atstovaujanti regiono interesus centrinės Europos vyriausybės direktyvoms. Įveikti nacionalinį ribotumą tuo pat metu išlaikant kalbų bei kultūrų įvairovės vertingumą niekad nebūtų pavykę be bendrumo, regioninio identiteto jausmo. Lemiamas bendro Baltijos identiteto atsiradimui buvo vidinės bioregiono prekybos zonos sukūrimas šimtmečio viduryje – po ilgo susirėmimų su galiniais priešininkais, visame pasaulyje įtakingomis valdžios ir didžiųjų įmonių jėgomis proceso. Išsilaisvinimas iš valdančių imperialistinių struktūrų prilygo revoliucijai, jį šiandieniniai istorikai stato į vieną gretą su kitomis garsiomis pasaulio istorijoje revoliucijomis. Laikiniškai buvo įvesta faktinė Baltijos regiono blokada – buvo sustabdytas

žaliavų ir trąšų tiekimas. Tik po to, kai Baltijos bioregionas įrodė, kad sugeba išgyventi ir tokiomis sąlygomis, po trejų izoliacijos metų spaudžiant pasaulio bendruomenei pamažu vėl užmegzti prekybiniai santykiai. Dabar regionas įvedė savo muitų sistemą, apmuitinančią visus produktus, galinčius konkuruoti su regiono produktais – mui-to dydis buvo toks, kad prilygo importo draudimui.

Ši priemonė visų pirma buvo postūmis žemės ūkiui, ėmė apsimokėti auginti javus ir bulves, daržoves ir ankštinius, linus, vaisius, šal-talankius, šeivamedžius ir kitas gėrybes, kurių vertė rinkoje staiga tapo aukšta, ir kurių auginimas kraštą pavertė didžiuliu sodu.

Dauguma Baltijos bioregiono gyventojų gyvenimas paženklintas veikla tiek aukštų technologijų srityje, tiek žemės ūkyje ar žvejyboje. Šis derinys daugeliui pasaulio nuomonės atstovų atrodo egzotiškas ar nesuderinamas, tačiau pagal sociologinius duomenis, kurie imperijos užsakymu nustato gyventojų pasitenkinimo lygį visame pasaulyje, šiandien regiono gyventojai yra tarp laimingiausių mūsų planetoje.¹

Pranešimas perskaitytas 2008 m. liepos 15 d.

Iš vokiečių k. vertė Kristina Sprindžiūnaitė

1 Helmut Schreier: Welche Zukunft wünschen wir? Zwei alternative Szenarien und ein Plädoyer für die planvolle Ermittlung einer wünschenswerten Zukunft für die Region, in: A. Heling: Brot und Fisch (2008)